

УДК 343.533.9+347.77/78

Батан Юрій Дмитрович

фахівець науково-дослідної частини, аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ТА НЕОРИГІНАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОГО ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Постановка проблеми. Превентивний механізм права, як обґрунтовано нами раніше, розуміється як логічно узгоджена, динамічна система юридичних засобів, способів і процедур, застосовуваних уповноваженими правовими нормами на це учасниками суспільних відносин і спрямованих на запобігання соціальним конфліктам і порушенням прав і свобод людини. Кожен превентивний механізм складений із телеологічного, нормативного, інституційного та динамічного елементів [4, с. 632]. Не є винятком і механізм запобігання академічному плагіату та неоригінальності.

Актуальність звернення до проблематики запобігання академічному плагіату та неоригінальності підтверджується таким:

1) тенденція до збільшення випадків викриття окремими інститутами громадянського суспільства некоректних текстових запозичень у наукових роботах політиків найвищого рівня: чинного та колишнього міністрів освіти і науки України, дружину чинного віце-прем'єр-міністра України тощо;

2) постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 504-р передбачає створення Національного депозитарію академічних текстів;

3) протягом 2012 – 2016 рр. десятки вищих навчальних закладів України затвердили положення про запобігання академічному плагіату.

Стан дослідження теми. Наукове осмислення проблем запобігання плагіату, зокрема й академічного, не є новим у вітчизняній науці. Передусім, слід відзначити докторську дисертацію, монографії та низку наукових статей Г. О. Ульянової [5; 6]. Також окремі аспекти цієї тематики розглядали Дж. Вільямс (J. Williams), В. С. Петренко, О. В. Піхурець, Т. В. Симоненко, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Р. Б. Шишка, О. О. Штефан.

У той же час бракує наукових досліджень даної проблематики саме в контексті превентивного механізму права. Крім того, науковці не звертають уваги на неоригінальність як об'єкт превенції.

Метою статті є окреслення запобігання академічному плагіату та неоригінальності у контексті превентивного механізму сучасного права.

Виклад основного матеріалу. Телеологічний елемент превентивного механізму права становлять превентивна мета (ціль) й об'єкт превенції [4, с. 633]. Однією з цілей інституту авторського права якраз і є запобігання академічному плагіату та неоригінальності. Переважно вважається, що право інтелектуальної власності (й авторське право як його інститут) протидіє саме плагіату (зокрема, й академічному), тому варто обґрунтувати важливість запобігання неоригінальності в науковій сфері.

Для авторського права характерною є обов'язкова наявність творчості. У разі якщо робота не є творчою (є неоригінальною), вона не може вважатися науковою. Така робота штучно збільшує обсяг літератури, ускладнює пошук справді наукових досліджень і може вводити в оману подальших її читачів і спричиняти посилення на неї як на об'єкт авторського права, наукової творчості. Враховуючи, що нетворчий доробок таким об'єктом не є, необхідно запобігати оприлюдненню таких «псевдонаукових» робіт. Слід зауважити, що творча робота може бути ненауковою, однак навпаки бути аж ніяк не може.

Крім того, п. 4 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає право вченого здобувати визнання авторства на наукові і науково-технічні результати своєї діяльності. Однак у разі відсутності таких результатів не-

має підстав для реалізації цього й інших прав вченого. Таким чином, нетворчий характер доробку, що претендує на оприлюднення як наукова робота (наукова доповідь, стаття, кваліфікаційна робота, монографія, підрозділ колективної монографії, дисертація), також є об'єктом запобігання порушенням авторського права.

Також слід зауважити, що об'єктом превенції плагіату та неоригінальності є не лише порушення суб'єктивних авторських прав, а і невідповідність інтересам наукової спільноти, держави та людства у якісних наукових дослідженнях.

Нормативним елементом превентивного механізму права є правові підстави, на яких засноване використання наступних елементів. Саме нормативний елемент встановлює суб'єктів реалізації даного механізму, порядок проведення відповідних динамічних елементів [4, с. 634].

Хоча предметом регулювання Закону України «Про вищу освіту» не є наукова діяльність, на відміну від Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», однак із незрозумілих причин саме в першому містяться нормативні підстави щодо запобігання присудженню наукових ступенів плагіаторам (ч. 6 ст. 6, ч. 3 ст. 32), а в другому про плагіат узагалі не згадано. Ч. 6 ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» визначає академічний плагіат як оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

Положення про забезпечення оригінальності наукових робіт і запобігання та виявлення академічного плагіату Національного університету «Одеська юридична академія» визначає академічний плагіат у пункті 1.4 як оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих або неопублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання, під іменем особи, яка не брала інтелектуальної творчої, участі у їх створенні з метою виконання вимог освітньої (наукової) програми, досягнення наукового результату. Оригінальністю твору є співвідношення (у відсотках) матеріалу, що створений безпосередньо автором, до загального обсягу матеріалу.

Інституційний елемент превентивного механізму становлять суб'єкти, які мають реалізовувати такі норми (на нормотворчій стадії – суб'єкти законотворення, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, експерти (наукова, юридична та громадська експертиза), вищі навчальні заклади та наукові установи; на право-

застосовній стадії – Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, спеціалізовані вчені ради, вищі навчальні заклади та створені ними відповідні контрольно-наглядові органи, наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники, редакції наукових видань, громадськість, автори, судові, правоохоронні органи, правозахисники тощо).

Динамічний елемент превентивного механізму становлять ті способи, засоби, заходи, процедури запобігання, які змушують діяти превентивний механізм. Характеристику динамічного й інституційного елементів варто надавати спільно, оскільки недоцільно описувати суб'єктів, які здійснюють превенцію, не уточнюючи, яким чином вони це роблять, як й аналізувати способи та процедури превенції, не вказуючи поряд інституції, яким це притаманно [4, с. 635–636].

У науковій літературі зазначається, що при превенції плагіату доцільними є запровадження практики викладання у вишах спецкурсу, присвяченого захисту авторських прав від плагіату; проведення спеціальних методичних семінарів для здобувачів вищої освіти; розміщення на веб-сайтах повних версій наукових статей, електронних версій наукових журналів; приділення належної уваги виявленню плагіату редакціями наукових журналів; застосування спеціальних програм, які дозволяють виявити плагіат у наукових роботах; встановлення юридичної відповідальності плагіатора за неналежне проведення фундаментальних, прикладних наукових досліджень [6, с. 423–426].

Доцільними при профілактиці плагіату та неоригінальності також є проведення на першому курсі вишу декількох семінарів про пошук наукової та навчальної літератури науковою бібліотекою університету; при вивченні на першому курсі предмету «Вступ до спеціальності» («Юридична деонтологія») звертати увагу студентів на необхідність запобігання плагіату (з обґрунтуванням цієї необхідності для цього ж студента, для держави тощо), способи його уникнення, правила посилання на джерела, правила написання кожного виду навчальних і наукових робіт. До навчальних зазвичай належать реферат, доповідь на семінарі, контрольна робота, курсова робота; науковими роботами є кваліфікаційна (бакалаврська, дипломна, магістерська, кандидатська, докторська дисертації) робота, наукова робота (при участі в конкурсах таких робіт), наукова доповідь (тези), стаття тощо. З більшістю даних видів робіт здобувачі вищої освіти стикаються повсякденно, однак їх рідко навчають вказаному вище, провокуючи «ненавмисний», а потім і навмисний плагіат.

На старших курсах слід упроваджувати окремий невеличкий курс «Основи наукових досліджень», практика якого існує в більшості європейських вишів.

Окремим динамічним елементом запобігання академічному плагіату та неоригінальності є організація та заохочення студентів до участі у наукових (конкурси студентських наукових робіт, наукові конференції та круглі столи з присудженням призових місць для авторів найкращих робіт) і навчальних (олімпіади, брейн-ринги, конкурси есе, дебатні турніри) змаганнях.

Перспективним напрямом видається впровадження змішаного навчання (наприклад, із навчальними платформами Prometheus, Coursera тощо, участь в Освітній програмі Вікіпедії).

У науково-педагогічній спільноті трапляється скептичне ставлення до Вікіпедії, однак чимало викладачів не знають про існування Освітньої програми Вікіпедії – міжнародної програми з поширення практики написання статей у вільній енциклопедії як форми самостійної роботи студентів у вишах. Понад 10 вишів України вже є її учасниками. Вона передбачає заміну написання рефератів, курсових робіт й інших традиційних письмових робіт на написання та/або редагування статей на відповідну тематику у Вікіпедії. Серед іншого, користь полягає у значно меншій можливості видати плагіат за власну роботу, адже Вікіпедія пильно слідкує за дотриманням авторського права – у разі завантаження несумлінним студентом взятих із іншого сайту шматків тексту, дану статтю буде, найімовірніше, вилучено адміністраторами. Про необхідність взаємодії Вікіпедії та навчального процесу у вишах автор даної публікації стверджував раніше [див.: 3].

Попередні процедури та способи переважно стосувалися академічного плагіату, хоча запобігали і неоригінальним дослідженням. Через це варто присвятити окрему увагу поліпшенню запобігання неоригінальності.

По-перше, нормативно не зазначено, який саме текст перевіряється на оригінальність, що призводить до можливості перевірки на оригінальність інформації про автора та наукового керівника та списку використаної літератури, що може штучно збільшити (або іноді зменшити) неоригінальність дослідження.

По-друге, наявні програми перевірки оригінальності не перевіряють зображення й інші нетекстові елементи, що може спричинити більшу ймовірність використання нетекстових запозичень.

По-третє, встановлення єдиного мінімального рівня оригінальності навіть для робіт на правничу тематику є досить неоднозначним. Видається, що більший рівень оригінальності у юридичних дослі-

дженнях а priori виявляється у роботах із теорії та філософії права, криміналістики, кримінології через природно меншу цитованість ними нормативних актів. У той же час нижча оригінальність буде в галузевих (і матеріальних, і процесуальних) правничих публікаціях. Перспективним є статистичний аналіз і виявлення середнього арифметичного показника відсотка оригінальності окремих спеціалізацій юридичного дискурсу.

Значущим також є удосконалення адміністративних і судових механізмів оскарження громадськістю (зокрема, і науковою спільнотою) рішень, дій чи бездіяльності учасників суспільних відносин у галузі науки, які належним чином не протидіють академічному плагіату та неоригінальності. Також необхідним є встановлення співрозмірної юридичної відповідальності за порушення авторського права та проведення неякісних «псевдодосліджень». Важливою є диференціація покарань за виявлений академічний плагіат залежно від серйозності плагіату, наявності рецидиву (чи вперше виявлено плагіат), суб'єкта вчинення (1-курсник, магістрант, аспірант) тощо. За приклад можна взяти шкалу штрафів за плагіат в Університеті Преторії [2, с. 30]: шкалу поділено на три рівня серйозності плагіату (незначний – до 10% тексту; середній – від 10% до 20%; серйозний – понад 20% тексту). Кожен рівень містить 6 стовпчиків (залежно від суб'єкта та рецидиву: першокурсник, який вчинив уперше; першокурсник удруге; студент старшого курсу вперше; старшокурсник удруге; будь-який студент утретє; аспірант) і 4 рядки (перший містить відомості про те, чи оголошується попередження, чи скасовується оцінка, чи ініціюється дисциплінарне провадження; другий – про можливість повторного подання роботи; третій – про запис «Зверніть увагу на студента»; нарешті, останній – про потребу відвідання бібліотечного тренінгу). Так, першокурснику, у роботі якого виявлено вперше незначний або середній рівень плагіату, оголошується попередження. В усіх інших випадках першого виявлення плагіату (крім аспірантів) оцінка скасовується, однак існує можливість повторного подання роботи, на відміну від виявлення серйозного плагіату вдруге. Нарешті, у разі третього виявлення або виявлення плагіату в аспіранта незалежно від рецидиву – ініціюється дисциплінарне провадження.

Висновки. Отже, виявлено, що запобігання академічному плагіату та неоригінальності є складовою превентивного механізму права інтелектуальної власності. З метою усунення окремих недоліків такого запобігання, варто запропонувати такі заходи: 1) передбачити у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норми щодо запобігання академічному плагіату та нео-

ригінальності; 2) проводити науковою бібліотекою на першому курсі вишу декілька семінарів про пошук наукової та навчальної літератури; навчати студентів 1 курсу при вивченні предмету «Вступ до спеціальності» («Юридична деонтологія») способами уникнення академічного плагіату, правилам посилення на джерела та написання кожного виду навчальних і наукових робіт, а на старших курсах – упровадити навчальний курс «Основи наукових досліджень»; 3) заохочувати студентів до участі у наукових і навчальних змаганнях; 4) упроваджувати змішане навчання (наприклад, із платформами Prometheus, Coursera тощо, участь в Освітній програмі Вікіпедії); 5) нормативно закріпити, що на

оригінальність перевіряється лише основний текст роботи (без інформації про автора та списку літератури); 6) сприяти появі та впровадженню програм перевірки на оригінальність зображень й інших нетекстових елементів; 7) провести статистичний аналіз, виявивши середній арифметичний показник відсотка оригінальності окремих спеціалізацій юридичного наукового дискурсу; 8) удосконалити адміністративні та судові процедури оскарження та встановити співрозмірну юридичну відповідальність не лише за порушення суб'єктивних прав авторів, а і невідповідність колективним інтересам наукової спільноти, держави та людства у якісних наукових дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Plagiarism: Deterrence, Detection and Prevention / Dr Jeremy B. Williams, Universitas 21 Global [Electronic Resource]. Available at: <https://www.economicsnetwork.ac.uk/handbook/printable/plagiarism.pdf>
2. University of Pretoria Office of the Registrar Plagiarism Prevention Policy [Electronic Resource]. Available at: http://www.enterprises.up.ac.za/wp-content/uploads/2015/11/2009-10-22_Plagiarism-Prevention-Policy.pdf
3. Батан Ю. Д. Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії [Електронний ресурс]. Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 травня 2016). Одеса : Фенікс, 2016. С. 12 – 14. Режим доступу: <http://conf.inf.od.ua/doklady-konferentsii/spisok-dokladov-iv-konferentsii-2016-g/92-batan>
4. Батан Ю. Д. Вплив превентивного механізму права на неправомірну поведінку. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 625-642.
5. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. 2015. 445 с.
6. Ульянова Г. О. Напрями попередження наукового плагіату. Наукові праці НУ ОЮА. 2013. Том 13. С. 423 – 426.

Батан Юрій Дмитрович

ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ТА НЕОРИГІНАЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ СУЧАСНОГО ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто зв'язок академічного плагіату та неоригінальності. Об'єктом їх превенції є не лише порушення суб'єктивних авторських прав. Надано рекомендації стосовно покращення навчально-наукових засобів запобігання. На прикладі шкали штрафів за плагіат в Університеті Преторії показано диференціацію покарань за виявлений академічний плагіат залежно від серйозності плагіату, наявності рецидиву, суб'єкта вчинення.

Ключові слова: превентивна функція, превентивна мета, академічний плагіат, оригінальність, запобігання, наукова діяльність, відповідальність, покарання.

Батан Юрий Дмитриевич

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ (ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ) АКАДЕМИЧЕСКОГО ПЛАГИАТА И НЕОРИГИНАЛЬНОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНИЗМА СОВРЕМЕННОГО ПРАВА ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

В статье рассмотрена связь академического плагиата и неоригинальности. Объектом их превенции является не только нарушение субъективных авторских прав. Даны рекомендации по улучшению учебно-научных средств предотвращения (предупреждения). На примере шкалы штрафов за плагиат в Университете Претории показана дифференциация наказаний за выявленный академический плагиат в зависимости от серьезности плагиата, наличия рецидива, субъекта совершения.

Ключевые слова: превентивная функция, превентивная цель, академический плагиат, оригинальность, предотвращение (предупреждение), научная деятельность, ответственность, наказание.

Batan Yurii Dmytrovych

PREVENTION OF ACADEMIC PLAGIARISM AND NON-ORIGINALITY AS A PART OF PREVENTIVE MECHANISM OF MODERN INTELLECTUAL PROPERTY LAW

The article deals with the connection of academic plagiarism and non-originality. The object of their prevention is not only violation of copyright. Recommendations for improving teaching and scientific means of prevention are given. Plagiarism penalty scale at the University of Pretoria is an example of differentiation of penalties for academic plagiarism depending on the seriousness of plagiarism, the presence of recurrence, the subject of the commission.

Keywords: preventive function, preventive purpose (goal), academic plagiarism, originality, prevention, research (scientific) activities, liability, penalty.